

Фото 1. Урочище «Стінка» біля ст. Сердюківка, 1997 р.

– реальне урочище і зображене на малюнку мають схожі панорами і ряд спільних ознак: явний, виступаючий зліва в долину, мис; хутір у долині; круту, звивисту дорогу, що збігає до долини.

Таким чином, маємо досить переконливі підстави, щоб частину маршруту подорожі поета, яка примикає до Лузанівки вважати такою: Ярове – Лузанівка – Сердюківка – урочище «Стінка» – Ташлик. Звідси Шевченко, найімовірніше, попрямував через Ротмистрівку у Носачів, тобто до найближчої поштової станції, і далі їхав у сторону Звенигоридки вже поштовим шляхом.

Отже, «Стінка» могла бути створена на території Смілянщини, а Сердюківка, Ташлик, а також Ротмистрівка і Носачів (або замість них Куцівка) – ті населені пункти сучасної Смілянщини, які міг відвідати

Тарас Шевченко. Без перебільшення можна сказати, що Шевченкові описи мають еколого-етнографічний характер і відповідають критеріям актуального нині еколого-етнографічного підходу до етнологічних досліджень. Тарас Григорович тонко підмітив і відтворив у своїй творчості неподільну цілісність природи українського лісостепу і ландшафт давньої сільської України.

1. Вакулюк П. Холодний Яр / П. Вакулюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mskifa.narod.ru/holyar.html>. 2. Віценя Л. «Зоря Полтавщини» / Лідія Віценя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zorya.poltava.ua/index>. 3. Знову на Україні (1845–1847) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/bio07.htm>. 4. Коваленко А. Щоб не залишалося нез'ясованим / Анатолій Коваленко // Пам'ять століть. – 2004. – № 2. – С. 49–60. 5. Костенко Л. В. Літературний музей Т. Г. Шевченка / Л. В. Костенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndcsoippo.at.ua/fr/0/Kostenko.pdf>. 6. Нечипоренко М. Чи там поховали Великого Тараса Шевченка, де він заповідав? / Микола Нечипоренко // Сільські вісті. Вікторок, 17 травня 2011 року № 54 (18644). 7. Остання подорож Великого Кобзаря на Сумщину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/18151. 8. Ротач Петро. Тарас Шевченко і Полтавщина / Петро Ротач [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pollitra.pi.net.ua/index>. 9. Тарас Шевченко і Сумщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pollitra.pi.net.ua/index>. 10. Тарас Шевченко – художник. Дослідження розвідки публікації. – К.: Мистецтво, 1963. – 139 с. 11. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів в десяти томах / Т. Г. Шевченко. – К., 1961. – Т. 7: Живопис, графіка 1830–1847. – Кн. 2. – 110 с. 12. Шевченко Т. Г. Живопис; Графіка: Альбом / Авт. вступ. ст. та упоряд. Д. Степовик. – Перевид. / Т. Г. Шевченко. – К.: Мистецтво, 1986. – 175 с.

Тетяна Ліщук-Торчинська

Образ «непроминального минулого» України у творах Тараса Шевченка (історіографічні рефлексії)

Визначено труднощі, що виникають у дослідників під час трактування образу минулого України у творах Т. Г. Шевченка. Акцентовано основний зміст та суперечності історіографічних студій над поетовими образами минулого України.

The difficulties for research to explain the image of the «imperishable of the past» of Ukraine in the works of Taras Shevchenko are identified, the essence and contradictions of historiographical studies of the poet's image of the past are accentuated.

Постать Тараса Шевченка приваблює дослідників багатограним талантом, невичерпною любов'ю до України, даром не тільки митця, але й пророка. До творчості геніального поета зверталися вчені, літератори, політичні та суспільні діячі і з кола його сучасників, і з нашого сьогодення – різні за ідеологічним позиціонуванням та інтелектуальними уподобаннями люди. Пригадаймо хоча б слова М. Драгоманова: «Шевченко на стільки великий чоловік для українства, шчо зовсім не диво, коли на його так часто оглядаються українці і неукраїнці, коли заїде розмова про українську справу» [8, с. 101].

Не претендуючи на вичерпне розкриття теми в одному дослідженні, на початку вирізимо важливі

для її висвітлення типи джерел. До них, в першу чергу, належать Шевченкові твори історичного змісту. В. Антонович здійснив наступний перелік творів Т. Г. Шевченка з історичної тематики: «...поэмы «Гайдамаки» и «Гамалия» и несколько мелких рапсодий и эпизодов: Иван Подкова, Тарас Трясило, Невольник, Выбор Гетмана, Чернець, Рассказ покойника, Швачка, Сдача Дорошенка» [1, с. 103] (найменування окремих із названих творів було дано В. Антоновичем). Проте дослідження зображення історичного минулого України у творах Т. Шевченка буде неповним, якщо брати до уваги тільки твори історичного змісту та розглядати їх осібно, поза

зв'язком з іншими текстами, поза його історіософською доктриною та його «міфом України»*.

Другий тип джерел – це праці істориків, мовознавців, літературних критиків, які звертаються до вивчення творів Т. Шевченка історичного змісту. Важливою на теренах України працею, у якій предметом дослідження стали саме історичні погляди Т. Шевченка, була лекція В. Антоновича, прочитана 1 березня 1881 р. з нагоди 20-річчя смерті поета на засіданні Історичного товариства Нестора-Літописця при Київському університеті св. Володимира і опублікована на основі стенографічних записів в газеті «Труд» (1881 р.) і «Чтениях в Историческом обществе Нестора-летописца» (1888 р.) [9, с. 756]. У працях Д. Николишина «Історичні поеми Тараса Шевченка» (1914), М. Марченка «Історичне минуле українського народу у творчості Т. Г. Шевченка (1957)», Ю. Марголіса «Исторические взгляды Т. Г. Шевченка (1964)», І. Гуржія «Т. Г. Шевченко про героїчне минуле України» (1964), а також в підготовленому Інститутом історії України Національної академії наук України Збірнику праць «Історичні погляди Т. Г. Шевченка» (1964) та ін. продемонстровано ґрунтовний аналіз образу минулого України у творчості поета. Із зарубіжної україністики загальне визнання отримали праці С. Смаль-Стоцького «Т. Г. Шевченко: Інтерпретації» (1934 р.) та П. Зайцева «Життя Тараса Шевченка» (1939 р.). Упродовж ХХ ст. на Заході було чимало видань про творчість Т. Шевченка, приурочених до поетових пам'ятних днів, матеріалів конференцій, що стало традиційним шляхом вшанування його пам'яті.

Третій тип джерел – це дослідницькі студії в царині історіографії шевченкознавства. Заслугує на увагу бібліографічний покажчик шевченкознавчих праць 1860–2003 рр., укладений В. Ігнатенком. У названій публікації в хронологічному порядку подано перелік праць авторів, діяльність яких пов'язана з Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка. У Збірнику статей до 175-ї річниці від дня народження поета «Світи Тараса Шевченка» Я. Дзира, П. Одарченко, С. Павличко та ін. здійснили характеристику певних історіографічних періодів в осмисленні творчої спадщини Т. Г. Шевченка [3].

На нашу думку, доречно звернутися й до четвертого типу джерел – спогадів сучасників Т. Шевченка про нього; ці джерела дозволять доповнити рецепції в історіографії поетових творів історичного змісту. М. Драгоманов нарікає на відсутність спогадів про окремі періоди життя Тараса Шевченка тих людей, які знали його найближче та найкраще, та на фрагментарність наявних спогадів про окремі періоди

життя Кобзаря, що, окрім іншого, могло бути зумовлене цензурними міркуваннями видавців [8, с. 119–122].

Історичне минуле України – одна із чільних тем у творчості Т. Шевченка. Наприклад – про поему «Великий льох» («Три ворони») (1845 р.) М. Драгоманов зазначав: «...іде далі трохи не вся історія України, довгий неперирвний мартиролог українського народу» [7, с. 80]. Історичні погляди поета були предметом дослідницької уваги ще за його життя та аналізувалися по його смерті головним чином у загальному контексті оцінок творчості та життєвого шляху. М. Драгоманов висвітлив своє трактування у працях «Т. Г. Шевченко і його думки про громадське життя» та «Шевченко, українофіли і соціалізм», уміщених у впорядкованому ним часописі «Громада. Українська збірка», що вийшов друком в Женеві номером 4 у 1879 р. М. Драгоманов вважає, що всяке успішне дослідження видатної постаті можливе за умови «...коли роздивимось на нього власне історичним, об'єктивним поглядом, та ще і на ґрунті тижі громади, в котрій він виріс і працював» [8, с. 118]. М. Драгоманов відзначає суперечливість оцінок творчості та поглядів Т. Шевченка його сучасниками, що обумовлено, як він вважає, в першу чергу, ідеологічними позиціями інтерпретаторів. Ілюструючи суперечливість трактовок творчості Т. Шевченка, М. Драгоманов наводить ранню і пізнішу оцінку П. Кулішем історичного доробку митця, акцентуючи увагу на тому, що П. Куліш у свій час назвав поета «першим українським істориком», а пізніше відмовився від високої оцінки надбань Т. Шевченка у царині історичної науки і надкритично поставився до поетової спадщини взагалі [8, с. 101–102].

З думкою про домінування політики в оцінці поезії Т. Шевченка, посилаючись на М. Драгоманова, погоджується й І. Франко: «...в сутолоці різних партій галицьких тим творам нашої словесности, а особливо творам Шевченка, припала дуже незavidна і всяку критику вбиваюча роль – книг канонічних, священного писання, на котре покликувались, котре натягали, кождий по своїй уподобі і до своїх партійних видів» [12, с. 366]. Розвиваючи свою думку, І. Франко називає з-поміж загальних причин, які перешкоджають всебічному аналізу поетового спадку на критичній основі, – «Дві хиби нашої школи і нашого образования – застарілість наукової методи і застарілість самих поглядів на життя, світ і історію...» [12, с. 366]. М. Драгоманов, висловлюючи незгоду з багатьма критиками і прихильниками поета, підкреслює своє прагнення дати об'єктивну і всебічну оцінку творчості Т. Шевченка, з-поміж усього – його історичним творам: «...Ми б бажали тільки докладного розмежуваньня тих ступнів, по котрих проходили думки Шевченка про державу і громаду на Україні в середній і пізній вік його... Перше Шевченко виступає з словами, в котрих в загалі видно сум на чужині за своєю країною («На вічну пам'ять Котляревському»), далі спомини про долю її і, звісно, – найбільш про козаччину, як

* Для прикладу візьмемо поему Т. Г. Шевченка «Сон», в якій історична тема не є домінуючою. М. П. Драгоманов, аналізуючи описання царів в творах Т. Г. Шевченка, і, зокрема, в поемі «Сон» зауважує: «Розгяданьна города помагає Шевченкові нагадати про страшенні діла Петра, «шчо розпинав нашу Україну», про Катерину, шчо доконала українську свободу, зруйнувала Січ, завівши в нас кріпацтво і пооддавши землю панам» [7, с. 76].

вона боролась із турками, ляхами («Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамаліја», «Гайдамаки»). Серед тих споминів по'являється в нього думка: чим все те зкінчилось? Хто взяв волю козацьку? Чи на віки вона заснула? – Одповідь на те проскакує в посланьїї «До Основ'яненка» (1840) [8, с. 146].

Одним із важливих питань є питання про витоки історичних знань Т. Шевченка. Критично розцінюючи наведені в Шевченкових творах історичні факти на предмет історичної правди, І. Франко стосовно історичних джерел, що надихали поета, зазначає, що Т. Шевченко в ранній період своєї творчості, поряд з тим, що знався на «сучасній польській патріотичній поезії» та зазнав її впливу, «віршував народні казки... або брав сюжети до свої поем з історії України («Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», «Невольник» і др.)» [12, с. 368]. М. Драгоманов почасти скептично ставився до наукової значущості Шевченкових творів на історичні теми, зауважуючи брак у поета регулярної систематичної освіти. У твердженні про джерела історичної самоосвіти поета М. П. Драгоманов посилається на спомини О. С. Афанасьєв-Чужбинського і д. Мікешина [8, с. 131–132]. Порушуючи це питання, М. П. Драгоманов наводить такі факти з життя поета, як його знайомство часів перебування в Петербурзі з історичними книгами, з-поміж яких М. П. Драгоманов називає писану у 1822 р. «Историю Малой Россіи» Д. М. Бантиша-Каменського та «Историю Руссовъ», надаючи особливого значення останній: «Між 1840 і 1844 р., видно, Шевченко потрапив на «Историю Руссовъ», котру приписували Кониському, – і вона запанувала його думками своїм українським автономізмом і козацьким республіканством, своїм духом, в котрому до патріотизму козацьких літописців XVII–XVIII ст. і кобзарських дум прибавилась якась доля європейського республіканства часів декабрістів» [8, с. 147]. Отож, на думку М. П. Драгоманова, «Исторія Руссовъ» відіграла ключову роль у становленні історичних поглядів Т. Г. Шевченка. Віднайдені в історичних книгах Шевченком лейтмотиви щодо минулого України потрапили на сприятливий ґрунт, «...підновили в поета спомини його про могили козацькі, про гаїдамачину і т. п., шчо він приніс з села, од діда і інших» [8, с. 147]. М. П. Драгоманову відомо, як працював Т. Г. Шевченко над історичним матеріалом, адже він цитує рядки зі «Споминів про Шевченка» О. С. Афанасьєва-Чужбинського про роботу над «Іваном Гусом» та містерією без заголовка [8, с. 131–132]. Між тим ретельність, з якою працював Т. Г. Шевченко над поемою та містерією, що помітно із цитованої витинки, не вражає М. П. Драгоманова, для нього більш важлива несистематичність знань і занять, що на його думку, є однією з істотних причин суперечливості й непослідовності поетових історичних думок [8, с. 131]. Зокрема, М. П. Драгоманов розцінює «Послання до земляків» як твір суперечливий і як відхід від попередніх історичних рефлексій автора, суть яких полягала в оспівуванні гетьманщини і козачини як

осередків утвердження свободи та народоправства [7, с. 67]. На основі цієї поезії М. П. Драгоманов категорично висновує зміну історичних поглядів Т. Г. Шевченка: «Можна навіть думати і по «Посланію», і по словам дд. Куліша і Костомарова, шчо в Кїїві Шевченко почав кидати «козакольубство» не стілько навчившись історії України од вивчених знакомих і приятелів, скілько з досади на те, як вони величались «українськими Брутами і Коклесами»» [8, с. 127]. Натомість М. Грушевський побачив у «Посланні...» головно відбиток інтелектуальної атмосфери, що панувала поміж українства тих часів, й ствердження Шевченком власної соціальної позиції: «В поезіях Шевченка 1845 р., особливо в його славнім «Посланні до земляків» знаходимо різкі відгомони загальних суперечок з національними романтиками, які ідеалізували сучасне народне житє й минулу славу України, манили ся «с'временними огнями», славянофильством і західноєвропейськими теоріями й не добачали того, в чім для Шевченка лежало основне – страшної народної кривди, соціального лиха історичних гріхів українського панства перед своїм народом...» [2, с. 494]. Між тим, в іншому місці вищезгаданої праці М. П. Драгоманов трактує розвиток історичних поглядів Т. Г. Шевченка відмінним від власних попередніх оцінок чином: «В дальшому зрості свого козакольубства Шевченко, одішовши від гетьманщини, приблизивсь було до того запорожства кінця XVIII ст., котре виступало і проти московської неволі і проти повертавшої на панський лад городової гетьманщини, котра готова була за дльа свого панства поступись і частиною української волі, а особливо волі «гультаїв» – черні і запорожців (Див. «Сон» – «Гори мої високіі» 1844, «За баїраком баїрак» 1847...» [8, с. 150].

Загальну високу оцінку історичних знань Кобзаря зустрічаємо в І. Крип'якевича: «Шевченко знав добре українську історію і в своїх і у своїх поемах пояснив народові, «за що боролись ми з Ляхами, за що вирізались з ордами, за що скородили списками московські ребра»» [10, с. 75]. Та найбільше значення Шевченкових поезій історик вбачає в тому, що «Шевченків «Кобзарь» став святою книгою для Українців. У днях горя і нещастя кожен черпав звідти надію і науку» [10, с. 75]. М. С. Грушевський також високо поціновує місце та характер відображення подій українського минулого у творчості Т. Г. Шевченка [2, с. 492]. Я. І. Дзира, визначаючи ті історичні джерела, на які спирався Т. Г. Шевченко упродовж 1843–1847 рр., зауважив: «Шевченко... виявив великий інтерес до історичних пам'яток і був добре обізнаний з усіма видатними рукописними пам'ятками минулого, зокрема XVII–XVIII ст. Задовольнити інтерес до історії допомагала Шевченку дружба з такими вченими, як М. Максимович, О. Бодяньський, М. Костомаров, М. Іванишев та ін., і праця в 1845–1847 рр. в Київській тимчасовій комісії для розбору давніх актів» [4, с. 76]. М. Грушевський про духовний розвиток поета, про ті товариські взаємини Т. Г. Шевченка, що зав'язалися

від 1845 р., пише: «Шевченко, Куліш, Гулак і декотрі з молодших їх знайомих близько приятелювалися і сходячи ся роздумували над минувшиною України, над кривавою наукою, яку дали їй колишні повстання народів, над гірким становищем свого поневоленого народу і способами його визволення...» [2, с. 492]. М. П. Драгоманов же говорить заледве не про позаісторичність поглядів Т. Г. Шевченка на минуле України: «Найліпшою йому здавалась старовина XVI ст., до Брестської унії і незгоди між козаками і Польщею через ксьондзів і магнатів. Тодішня Україна, з котрої, як ми знаємо, зробили були поле для виводу невільників і галерників, – здавалась Шевченкові «веселими селами», в котрих весело жилося («Невільник» 1845, «Ще як були ми козаками»)» [8, с. 150–151]. Проте (на чому наголошує не раз сам М. П. Драгоманов) увага Т. Г. Шевченка прикута до таких важливих подій української історії як козаччина, період Гетьманщини [7; 8; 12]; зображення панорамних битв показано як віддзеркалення боротьби загальнонаціональної [12]; «славне минуле» постає і центром тяжіння заради утвердження спадкоємності часів і підставою для рефлексії над уроками минулого, в якому були не тільки славні сторінки; домінування ідеї боротьби з чужинцями [7; 8; 12] тощо*.

Внаслідок впливу на оцінювання творчості Т. Г. Шевченка ідеологічного позиціонування інтерпретаторів [8, с. 102–103] відбувалося навмисне чи незумисне спотворення його ідей критиками. Цю думку немов би ілюструє Д. Дорошенко на прикладі позиції П. Куліша: «Не обмежуючись різким осудом того розуміння української історії, яке панувало серед українського громадянства, Куліш в різкій формі виступив проти Костомарова, як представника української козакофільської ідеології, і проти Шевченка, як поета козацької України...» [6, с. 112]. Шевченкові погляди на козаччину отримали критичну оцінку М. П. Драгоманова: «...Шевченкові... не доставало навіть і науки про саму українську козаччину, науки, котра провела б логично хоч би січовий погляд на Гетьманщину» [8, с. 150]. Прославлення козацтва і козацьких звитяг Т. Г. Шевченком стало центром уваги ряду наукових розвідок Дм. Донцова – знаного ідеолога націоналізму, який трактує Шевченків спадок в філософсько-історичному руслі, звертаючись до міфології минулого у творчості поета.

Високу оцінку історичним творам Т. Г. Шевченка в частині осмислення та реалістичного зображення ним картин народного життя, зокрема, опису часів Руїни, селянських повстань XVII ст. супроти польського

панування та опису общинної організації життя і побуту запорозьких козаків дає В. Б. Антонович. Особливого значення в сенсі глибини осмислення минулих подій історик надає поемі Т. Г. Шевченка «Гайдамаки». У цій поемі, на думку В. Б. Антоновича, висвітлено причини селянського повстання на Україні у XVIII столітті, відомого під назвою «Коліївщина». Ці причини пояснено на ґрунті тих соціальних відносин, що склалися між суспільними групами поневоленого народу, пануючої польської шляхти і євреїв. «По общему историческому закону, несмотря на разнородность интересов, такие отдельные группы могут выработать взаимное уважение, – вважає В. Б. Антонович, – но это возможно лишь тогда, когда господствующая группа обладает умом, сознает, что с одною эксплуатацией далеко не уйти, и готова сделать некоторые уступки. Польская шляхта не обладала таким тактом, еще менее способны были к этому евреи. В результате получилась печальная обстановка отношений, разразившаяся трагедией во второй половине XVIII века» [1, с. 105].

Час від часу Т. Г. Шевченко, оспівуючи славу України, звертається до видатних постатей її історії «Як відомо, в багатьох творах на історичну тему, і в передусім написаних 1938–1843 рр. Шевченко прославляє і оспівує вчинки справжніх народних героїв, «справжніх прадідів великих»... керівників селянсько-козацьких повстань кінця XVI – першої половини XVIII ст. Прославляє він і керівників гайдамацького руху на Правобережній Україні 1768 р. – Івана Гонту та Максима Залізняка, яких народ назвав гетьманами» [4, с. 81] та проводить розрізнення між тими, хто сприяв її величчю та могутності й тими, хто вів до загибелі, «хто за свої ганебні діла одержали від царів і королів грамоти на маєтки, села і на вільних людей. Так, наприклад, у поемі «Сліпий» («Невольник»), (1845 р.) поет висміює останнього гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського, який плазував й в усьому догоджав цариці Катерині II» [4, с. 86]. Тема зображення історичних постатей та історичних типів минулого України у творах Т. Г. Шевченка відображена в численних наукових розвідках [11; 14].

Значна частина зауважень критиків щодо творів історичного змісту стосується браку реалізму історичних картин у творах Т. Г. Шевченка, недостатньої достовірності опису минулих подій та зображуваних Шевченком образів історичних персон. На недостатню точність фактичних даних, які використовував Т. Г. Шевченко у своїх творах історичного змісту вказував В. Б. Антонович, М. П. Драгоманов, проте їх інтерпретації цього факту різняться. М. П. Драгоманов на цій підставі висноує брак реалізму історичних картин у творах Т. Г. Шевченка [Див., наприклад, 8, с. 150–151]. В. Б. Антонович же вважає неточності у застосуванні Т. Г. Шевченком в історичних творах фактичних даних неістотними внаслідок відмінності призначення поета й науковця у відстоюванні історичної правди та пояснює їх обмеженим доступом поета до

* В українській історіографії дана тематика творчості Т. Г. Шевченка відображена в ряді праць: С. Дорош [О. К.] Дорошевич «Кріпацтво в творах Шевченка» (1911) Д. Николишин «Козаччина у Т. Шевченка» (1914), Б. Навроцький «Гайдамаки» Т. Шевченка. Джерела. Стиль. Композиція» (1928), та «Козацькі морські експедиції в поезії Т. Шевченка» (1928), К. Г. Гуслистий «Коліївщина» у творах Т. Шевченка» (1939), М. Гнатюк «Поема Т. Г. Шевченка "Гайдамаки"» (1963), Г. Я. Сергієнко «Т. Г. Шевченко про боротьбу українського народу за своє соціальне та національне визволення в XVIII ст.» (1964) та ін.

історичних джерел та нерозробленістю піднятих ним тем в тогочасній історичній літературі [1, с. 103]. Дійсно, вимогу дотримання норм наукового дослідження недоречно застосовувати до художніх творів історичного змісту, нехай навіть їх автором є людина надзвичайної обдарованості. На цю ж обставину звернув увагу І. Я. Франко у статті, яка була написана з приводу аналізу поеми Шевченка «Гайдамаки» О. Огоновським: «... поезія має свої права, а історія – свої. Поема може бути історичною, хоч і показує чимало неісторичних, видуманих фактів: коли тільки ті видумані факти добре характеризують дану історичну добу, коли тільки її загальний характер і настрої в поемі вірно і наглядно показаний» [12, с. 369]. Між тим, висновки, які робить, ґрунтуючись на цьому міркуванні І. Я. Франко, цілком відмінні від оцінок історичних творів Т. Г. Шевченка В. Б. Антоновичем. І. Я. Франко в цілому дає невисоку оцінку «Гайдамакам», перш за все, через брак історичної правди, та через незгоду з поетовою оцінкою Коліївщини. Погляди І. Я. Франка розбіжні з оцінкою поеми М. С. Грушевським: «В Петербурзі з кінцем 1830-х років починає звертати на себе увагу своїми поезіями. Поява його першого «Кобзаря» 1840 р. і зараз потім «Гайдамаків» була многоважною подією українського життя» [2, с. 491]. Доробок Т. Г. Шевченка в царині зображення минулого України М. С. Грушевський передає за зразками високого літературного стилю: «З поза блиску гетьманських клейнотів, з поза війн і чвар вставав перед ним дійсний герой української історії: сірий нарід, що повставав на те, аби зробити своєю ту землю, на котрій працював, і бути господарем праці і свого життя. З небувалою ні перед тим ні потім силою Шевченко у своїх поезіях сього (1845) року виступав проти неправди і неволі, яка запанувала на Україні, і лукавим нащадкам пригадував забуту правду української історії» [2, с. 492]. Проте такий стиль не перешкоджає реалістичності оцінок М. С. Грушевського, підтвердженням чого може бути неупереджена характеристика істориком поглядів, що панували в Кирило-Мефодіївського товариства «... брацтво далеко не було одностайне. Були люде такі як Шевченко – настроєні незвичайно ворожо до всього, що тяжіло на українським народі: против царського деспотизму, поміщицького панування, всякого насильства і неправди спільної й духової, готові добивати ся повного, корінного знищення її й оновлення життя до самих підстав хочби насильством, повстанням, переворотом» [2, с. 494] та осуд радикалізму позиції Т. Г. Шевченка: «В сих протестах очевидні крайності, в які Шевченко впадав, показуючи як головне історичну неволю України і сучасну кривду селянства» [2, с. 495].

Отож, в українській історіографії містяться розбіжні оцінки поглядів Т. Г. Шевченка на минуле України, що, як правило, обумовлено не тільки протилежним ідеологічним позиціонуванням інтерпретаторів його творчості, але й спрямуванням на різну предметність. В одному випадку такою предметністю постає, як правило, високо оцінена історіософська доктрина

поета, в іншому – фактичний бік його праць історичного змісту, який, зазвичай, піддають критиці через недостатню реалістичність та, почасти, невідповідність історичним даним. Втілена у текстах рецепція в історіографії історичного минулого у творчості поета, відповідає особливості побудови нарації, за якої авторський образ майбутнього визначає «бачення минулого» та критичні оцінки картин минулого у зображенні інших авторів. В історіографії зразка великих історичних синтезів з історії України подано, як правило, дещо канонізований образ Т. Г. Шевченка і його творів про минуле (М. С. Грушевський, Д. І. Дорошенко, І. П. Крип'якевич та ін.), що пов'язано зі зверненням не до фактологічної основи творів історичного змісту поета, а до його історіософської концепції та значення його постаті в українській історії, а також з міфологічною основою поданого у цих працях самого образу української історії. Остання обставина – відображення впливу, який здійснили історичні праці Т. Г. Шевченка – виявилася вирішальною навіть для оцінки авторів, критичний аналіз яких побудований на позитивістській методології, підтвердженням чого може бути Франкове: «Одно, що тепер і навсігди останеться цінне в історичних поемах Шевченка... се те, що д. Драгоманов назвав його «нюхом історичним», се іменно його любов до простого люду і наклінність (зовсім рівнобіжна з напрямом сучасної історичної критики) – освічувати всі історичні факти з н і з у, а не згори, – з становища люду, не панів, як звичайно робили польські романтики» [12, с. 368].

Новий важливий період у царині шевченкознавства, що розпочався від кінця 90-х рр. ХХ ст., характеризується сплеском зацікавленості вчених-шевченкознавців зображенням непроминального минулого України у творах Т. Г. Шевченка [5]. Ми є на сьогодні його свідками та учасниками. Синтетичний образ побудованого Кобзарем непроминального минулого України в українській та зарубіжній історіографії у ХХ ст. та від початку 90-х рр. ХХ ст. до наших часів потребує все нових студій.

1. Антонович В. Произведения Шевченка, содержание которых составляет исторические события / В. Б. Антонович // Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / В. Б. Антонович; упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський; вст. ст. та коментарі В. Ульяновського. – К.: Либідь, 1995. – С. 101–106. 2. Грушевський М. Ілюстрована історія України; Перевидання фото-друком і з видання Дніпровського Союзу Споживчих Союзів «Дні просоюз» / М. Грушевський. – Київ; Відень, 1921. – 576 с. 3. Дзира Я. Геній і платні коментарі його творчості / Дзира Я. // Світи Тараса Шевченка: зб. статей до 175-річчя з дня народження поета. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Львів, 1991. – С. 343–347. 4. Дзира Я. Тарас Шевченко і українські літописи XVII–XVIII ст. / Я. І. Дзира // Історичні погляди Т. Г. Шевченка: АН УРСР Ін-т історії; редкол. І. О. Гурій (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 61–89. 5. Дзюба І. Шевченкові «Гайдамаки». З відстані часу / І. Дзюба // Сучасність. – 2004. – № 6. – С. 67–92. 6. Дорошенко Д. Огляд української історіографії / Д. І. Дорошенко. – Прага: Наклад Укр. Вільного ун-ту в Празі, Друком держ. Друкарні в Празі, 1923. – 221 с. 7. Драгоманов М. Т. Г. Шевченко і його думки про громадське життя / М. Драгоманов // Громада. Українська збірка; впорядкована Михаїлом Драгомановим. – Женева: Печатня «Работника» і «Громади», 1879. – № 4. – С. 39–99. 8. Драгоманов М.

Шевченко, українофіли і соціалізм / М. Драгоманов // Громада. Українська збірка; впорядкована Михаїлом Драгомановим. – Женева: Печатня «Рабоника» і «Громади», 1879. – № 4. – С. 101–230. 9. *Коментарі* / В. Ульяновський // Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / В. Б. Антонович; упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський; вст. ст. та коментарі В. Ульяновського. – К.: Либідь, 1995. – С. 744–773. 10. *Крипякевич І.* Історія України / І. Крипякевич. – Відень: Укр. Вид. Т-во «Вернигора», 1918. – 80 с. 11. *Оробченко Н.* Історичні сюжети у творчості Тараса Тараса Шевченка (Смерть Мазепи) / Н. Оробченко. – Сучасність. – 2007. – № 3. – С. 136–141. 12. *Франко І.* Причини для оцінення поезій Тараса

Шевченка. І. Гайдамаки / І. Франко; підготувала до друку Наталя Тихолаз // Українське літературознавство Зб. наук. пр. – Львів, 2006. – Вип. 68. Іван Франко. Статті й матеріали. – С. 366–375. 13. *Яременко В.* Історіософські аспекти відображення діяльності Б. Хмельницького у творчості Т. Г. Шевченка: До 400-річчя з часу народження Б. Хмельницького / Яременко В. І. // Український історичний журнал. – 1995. – № 4. – С. 100–114. 14. *Яременко В. І.* Історіософський зміст Шевченкових «Гайдамаків»: до 170-річчя виходу поеми / В. І. Яременко // Український історичний журнал. – 2011. – № 2. – С. 159–179.

Людмила Сорочук

Художнє відтворення волинсько-подільської подорожі в літературному доробку Тараса Шевченка

У статті розглядаються деякі аспекти перебування Тараса Шевченка на Волині та Поділлі. Значний інтерес для дослідження становлять враження, отримані поетом під час подорожі та їх вплив на його творчість.

The article deals with some aspects of Taras Shevchenko in Volyn and Podillya. Interesting question is what impression has poet in the trip and what is role they played in his work.

Вивчаючи різні друківані та архівні матеріали, багато дослідників творчої спадщини Тараса Григоровича Шевченка звертаються до теми «Подорож Тараса Шевченка Поділлям та Волиню», яка залишається до теперішнього часу дискусійною й викликає інтерес у шевченкознавців. Робоча поїздка Кобзаря колишньою Волинською губернією, до якої входили нинішні Волинська, Рівненська, Житомирська і частина Тернопільської та Хмельницької областей, відбулася восени 1846 р. Так, у статті «Подорожі Т. Г. Шевченка на Україну» П. Жур, перераховуючи місцевості Поділля та Волині, називає такі міста: Кам'янець-Подільський, Почаїв, Кременець, Острог, Дубно, Новоград-Волинський (колишній Звягель), Житомир [4]. З автобіографічних даних відомо, що восени 1846 р. Т. Шевченко побував на Волині та Поділлі. Записів або звіту про детальну роботу чи зайнятість під час цієї подорожі майже не збереглося. Шевченко мав передати звіт про перебування на Волинсько-Подільських землях у Київську археографічну комісію, але, ймовірно, звіт був знищений. Адже після цієї подорожі, в квітні 1847 р., Кобзаря було заарештовано й засуджено на заслання [6].

Молодий Тарас, після закінчення Петербурзької академії мистецтв, як вільний художник приїхав працювати в Україну. Він дуже довго чекав цієї нагоди. Освоївшись на Батьківщині, Шевченко вступив до новоствореної тоді в Києві Археографічної комісії, де разом із однопдумцями опікувався збереженням пам'яток старовини, записував унікальні зразки народної творчості, народні пісні тощо. Восени 1846 р. від Археографічної комісії, створеної в 1843 р., випала Тарасові Григоровичу Шевченку мандрівка на Волинь і Поділля. Він одержав доручення здійснити подорож на захід України, побувати в одному з найдавніших монастирів – Почаївському, відвідати цілий ряд славних своєю старовиною міст Волині й Поділля. Як співробітник Комісії, Т. Шевченко повинен був

збирати матеріали для розгляду й видання історичних документів та давніх актів, записувати народні традиції, пісні, описувати кургани й урочища, замальовувати архітектурні пам'ятки та старовинні будівлі й описувати їх. Окреме завдання отримав щодо Почаївської лаври: замалювати зовнішній та внутрішній вигляд церкви, намалювати краєвид з тераси біля Успенського собору Почаївської лаври.

Поїздка Т. Шевченка була службовою, спочатку поет побував у Кам'янці-Подільському, звідти приїхав до Житомира, тогочасного губерньського центру. На шляху до Почаївської лаври Шевченко проїжджав села і містечка Рівненщини. Він не міг не зупинитися у древньому Корці. Про враження та побачене в Корці є згадка на сторінках повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали»: «На полях Волини и Подолии вы часто любуетесь живописными развалинами древних массивных замков и палат, некогда великолепных, как, например, в Остроге или Корце. В Корце даже церковь, хранилище бальзамированных трупов фамилии графов Корецких, сама собою в развалину превратилась. Что же говорят? О чем свидетельствуют эти угрюмые свидетели прошедшего?» [9, с. 266–267]. Це тихе містечко, поділене невеликою річкою Корчик, з старими руїнами середньовічного замку князів Корецьких виглядало досить мальовничим і романтичним. Щоправда, про минувшину нагадували тут занедбані руїни замку, ошатні церкви та величний жіночий монастир. Загалом Корець був звичайним провінційним містечком. В усній народній пам'яті збереглися оповіді, легенди про руйнування замку під час татарських набігів. Досі старші люди співають пісні про походи козацького війська під проводом Богдана Хмельницького.

Наступним містечком, де зупинявся Шевченко, був Острог. Уже на під'їзді його увагу привертали величні, горді руїни колись могутнього родового маєтку князів Острозьких. У Острозі Тарас Шевченко